

RÜDIGER SAFRANSKI
Koliko globalizacije
čovjek može podnijeti?

ZA NAKLADNIKA

Petra Ljevak

UREDNIK

Edo Popović

traduki^T

This book has been created with the support of TRADUKI, a network for literature jointly initiated by the Austrian Ministry for European and International Affairs, the Federal Foreign Office in Germany, the Swiss Arts Council Pro Helvetia, KulturKontakt Austria, the Goethe Institute and the S. Fischer Foundation.

RÜDIGER SAFRANSKI

Koliko globalizacije čovjek može podnijeti?

S NJEMAČKOGA PREVELA

Helen Sinković

Zagreb, studeni 2008.

Naslov izvornika:
Rüdiger Safranski
Wieviel Globalisierung
verträgt der Mensch?

© Carl Hanser Verlag München Wien 2003

© za hrvatsko izdanje
Naklada Ljevak d.o.o. 2008.

ISBN 978-953-303-020-3 (meki uvez)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 683370.

ISBN 978-953-303-021-0 (tvrdi uvez)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 683371.

Sadržaj

I. Prva priroda, druga priroda	7
II. Globalizacija	13
III. Globalizam	17
IV. Povijesti zavada	25
V. Svjetski mir?	41
VI. Globalno i druga cjelina	53
VII. Individua i njezin imunološki sustav	63
VIII. Šikara i čistina	75
IX. Varljiva svjetla čistine	83
X. Stvaranje čistine	91

I.

Prva priroda, druga priroda

Čovjek je biće koje može biti u odnosu prema samome sebi. Ono što u filozofskoj tradiciji nazivamo “umom”, upravo je sposobnost odnosa prema samome sebi. Čovjek je razlikovao “um” od “razuma”. “Razum” otkrivamo i u životinjskom svijetu. Čimpanza koja je iskustveno naučila da štapom može dohvatiti bananu pokazuje razumno ponašanje. Razum je na djelu kada se stvaraju oruđa. I životinjski razum poznaje sredstva, ali ciljeve mu zadaju instinkti. Za razliku od razuma, um je u stanju raspolagati ciljevima. To pretpostavlja odnos prema sebi, koji omogućuje distancu prema sebi pa stoga može sagledati odnos između cilja i sredstva. Um je u igri kada znanje ne samo da prati volju nego je i stvara, ukratko, kad si možemo postaviti dugoročne ciljeve za koje najprije moramo pokrenuti volju. U tu svrhu čovjek mora moći izaći iz sebe i nadići samog sebe. Karijera čovjeka kao razumnog

bića započinja, dakle, tim korakom izlaženja iz samog sebe, tj. transcendiranjem.

Čovjek, životinja koja transcendira, ponosno uživa u odmaku s kojim gleda na cjelinu; to mu daje osjećaj sličnosti Bogu. Istovremeno primjećuje da, istina, može izaći iz sebe, ali ne i iz životinjskog svijeta; on mu pripada. Razapet je između Boga koji vidi cjelinu i životinje koja pripada cjelini.

No što je to cjelina? Schopenhauer ju je vidio ovako: *U beskrajnom prostoru bezbrojne svjetleće kugle, a oko svake kruži desetak manjih osvjetljenih, iznutra vrućih, a hladne stvrdnute kore na kojoj je sloj plijesni proizveo živa spoznajna bića.*

Takvo globalno čovjekovo samoopažanje jedva da možemo razlikovati od depresivnog stanja: spoznajni život otkriva se kao sloj plijesni na ohlađenom planetu.

Ako um može tako gledati na cjelinu, stvara se sumnja da bi nas takav um mogao pogoditi poput bolesti. Nije li to preveliko opterećenje? Nismo li mi "nedostatna bića" upravo zbog toga što pogled možemo usmjeriti prema preširokom i predalekom obzoru, baš prema globalnom? Nije li naše bogatstvo spoznaja i perspektivâ ujedno i naša slabost?

Čovjek je, po Nietzscheovim riječima, *neustanovljena životinja*. Poluproizvod, biće koje nije dovršeno, nego se tek treba upotpuniti, pa stoga posjeduje znatne sposobnosti da prirodne nedostatke nadomjesti spretnošću i inteligencijom. Reći za čovjeka da je nedostatno biće znači da su njegovi instinkti u usporedbi s preostalim životinjskim svijetom nedostatni. Ne možemo se osloniti na svoje in-

stinkte, imamo previše mogućnosti. Premalo je prisile, a previše slobode. Ondje gdje ga je priroda ostavila na cjedilu, čovjek je svoju evoluciju morao uzeti u svoje ruke kako bi preživio. To možemo izraziti i ovako: čovjek je po prirodi stvari upućen na umjetno, na kulturu i civilizaciju. Kao neustanovljena životinja čovjek – putem kulture – oblikuje svoju prirodu, kulturalnu *drugu prirodu*. U mašti je čovjek uvijek bio korak dalje te imaginarno predosjetio i uvježbao svoju drugu prirodu. U religiji, metafizici i bajkama pokušao je, naprimjer, letjeti. A otkad doista možemo letjeti, religija, metafizika i bajke izgubile su na značenju. U svojoj prvoj prirodi čovjek je biće određeno strahom. Posvuda vrebaju opasnosti i, budući da nam je mašta razvijenija od instinkta, u vanjskom prijetećem svijetu vidimo bezbroj fantastičnih uzročnosti. Kako ga ne bi svladale njegove fantazije, čovjek je morao izumiti spoznavanje. Tako je, naprimjer, spoznao da vremenski uvjeti stvaraju grom. Pa ono što bi poput groma udarilo u ljudsku savjest, više nije bio Božji sud. Umjesto da se moli, čovjek je radije napravio gromobran. Druga priroda koju smo sami stvorili, osim mnogočega drugog, upravo je ta kultura gromobrana. Ona znači odterećenje, ograničavanje straha, smanjivanje opasnosti. Zahvaljujući tehnici, izrađujemo proteze, tenkove, zrakoplove, skloništa.

Nema sumnje: kultura tehnike i znanosti u pravilu nam godi. Ali ona nam stvara i probleme, zbog čega nas ponekad obuzima dvojba bi li možda bilo bolje kad bismo znali manje. Ta je dvojba stara koliko i kultura.

U grčkoj antici vladalo je suparništvo između teoretske radoznalosti, koju je predstavljala filozofija, i umjetnosti

tragedije. Platon nije volio tragediju jer je njezina mudrost u tome da određene stvari ostavlja obavijene tajnom ili neizvjesne. Sjetimo se drame između Antigone i Kreonta, kako je prikazana kod Sofokla. Zapravo oboje imaju pravo, iz čega proizlazi strašan sukob s tragičnim ishodom. Da je svatko od njih mogao imati pravo, filozof poput Platona ne želi prihvatiti: pokušati stvari razjasniti do temelja, za njega znači donijeti jasnu odluku što je dobro, a što je zlo. Pravilni logos zna što je točno. S Platonova gledišta, do tragedije dolazi samo onda kad nedostatna saznanja pomute jednom zadane odnose. Uzmimo kao primjer tragični lik Edipa, za kojeg ne možemo reći da mu je godilo saznati sve o sebi. Bez užasnih stvari što ih je saznao o sebi, Edip je mogao živjeti bolje. Htijenje da zna za njega je bilo kobno. Treći primjer je Prometej, koji u grčkom mitu čovjeku donosi vatru i tako mu omogućuje kulturni uspon. Manje je poznata druga verzija tog mita, ona Euripidova. U tom su mitu ljudi drijemajući pasivno čučali u spiljama jer su znali kad će umrijeti. Znali su previše. Tada je došao Prometej i poklonio im zaborav. Sada su i dalje znali da će umrijeti, ali ne i kada. Oduzevši im to neprihvatljivo i neprimjenjivo znanje, Prometej ih je odteretio. Među ljudima se ponovno probudila marljivost, koju je Prometej dodatno potaknuo poklonivši im vatru.

U grčkoj tragediji i u mitu čovjek je uvidio i shvatio problem da u pitanjima znanja, pa time u drugoj prirodi, dakle u kulturi, može biti suviše dobrog te preopterećenosti tehnikom i znanjem. Problem se može izraziti i ovako: koliko se čovjek sa svojom drugom prirodom – onom

kulturalnom – može udaljiti od svoje prve prirode? Zar njegova druga priroda ne može postati čak samorazarajuća suprotnost prvoj?

Taj problem možemo razmatrati na mnogim primjerima. Kao što znamo, on najjasnije dolazi do izražaja u oružanoj tehnici. Ne možemo poreći da je naš emocionalni inventar prastar i da u neku ruku pripada prvoj prirodi. To vrijedi i za ono agresivno u nama. Ali umjesto toljaga koje imaju ograničeni domet čovjek sada posjeduje suvremeno naoružanje. Dovoljan je pritisak na gumb i umrijet će stotine tisuća. Jedva da si možemo predočiti posljedice našeg postupanja. Možemo, naime, više proizvesti nego što si možemo predočiti. Sve je to poznato i sve to imamo na umu, a da pritom nismo riješili problem. A taj napeti odnos danas se tiče i problema globalizacije.

Globalizacija se posljednjih desetljeća razvijala nevjerojatnom dinamikom, a njezina pretpovijest seže daleko unatrag. Navest ću dva primjera. *Velika industrija stvorila je svjetsku industriju... Neprestani korjeniti preobražaji u proizvodnji ... obilježavaju epohu... Nestaju svi čvrsto uglavljeni odnosi praćeni predodžbama i nazorima koji su zbog svoje starosti vrijedni poštovanja... Sve što je staleško i stojeće – isparava, sve što je sveto – oskvrnuto je, čitamo u jednom tekstu iz 19. stoljeća.*

Jedan drugi autor u otprilike isto vrijeme piše: *Neki pokrajinski grad i njegova okolica zasad se od drugih može izdvojiti onim što ima, što jest i što znade. No, ubrzo to više neće biti tako, on će biti uvučen u opći promet. Tada će, kako bi se udovoljilo sveobuhvatnim doticajima, ono što i najmanji mora znati i moći*

postati mnogo veće nego što je sada. Države koje najprije steknu to znanje daleko će odmaknuti po bogatstvu, moći i sjaju, pa će čak moći ugroziti druge države.

Oba su teksta napisana sredinom 19. stoljeća; prvi je iz Marxova i Engelsova *Komunističkog manifesta*, a drugi iz romana *Bablje ljeto*, Adalberta Stiftera. Jedan je tekst revolucionaran, a drugi konzervativan. S oba gledišta, međutim, proizlazi da je moderna globalizacija započela već u ono doba te da je u tadašnjoj svijesti doživljena kao početak budućnosti, koja – kao što smo u međuvremenu spoznali – otad neprestano započinje.

Mreža druge prirode koju je napravio sam čovjek i koja poput pljesniva sloja prekriva naš plavi planet, globalna je. U 16. je stoljeću u Nürnbergu napravljen prvi globus. Otada imamo materijalni pandan globalnoj svijesti, iako samo kao model. Čovjeku je – istina, samo kao model – svijet stavljen na dlan. Otprilike petsto godina poslije astronauti su prvi put imali priliku baciti pogled na naš svijet kao globus. Otad smo se kao i na sve druge slike naviknuli i na tu. Slijetanje na Mjesec 1969. i pogled na Zemlju iz svemira, s Mjeseca na naš plavi planet, vjerojatno je trenutak kad je rođena suvremena globalna svijest. Tada je započelo strmoglavo padanje iz euforije u paniku. Jer, pošto su svjetsko društvo i svjetska povijest dotad nikad viđenom silinom uvučeni u globalizaciju, sa strahom si i nevjericom postavljamo pitanje nije li globalizacije previše, ili, nije li previše krive globalizacije, te jesmo li mi uopće u pravoj priči. Sumnja i nelagoda naposljetku dovode do antropološkog pitanja: koliko globalizacije čovjek može podnijeti?

II. Globalizacija

Najprije nekoliko činjenica.

Živimo u doba globalizacije, tu nema sumnje. Otkad je napravljena atomska bomba, postoji globalna zajednica ugroženosti. Rakete mogu doseći svako mjesto na Zemlji. Snaga nuklearnog oružja omogućuje kolektivno samoubojstvo čovječanstva i globalno uništenje. Život na globusu izložen nam je na milost i nemilost. Ratovi se ne ograničavaju na regije i više ih ne vode države. Sila koja je prešla iz državne u privatnu domenu ili terorizam koji mijenja uporišta u različitim državama te s time povezani organizirani kriminal djeluju globalno i pokušavaju se domoći oružja za masovno uništenje. Nakon 11. rujna to znamo, ali toga smo se morali bojati i prije. Nuklearna energija koja se koristi u civilne svrhe može se upotrijebiti u terorističke, naprimjer, napadom na nuklearnu elektranu. I druge, vrlo opasne tehnike, koje se zasad još uvijek koriste

u civilne svrhe, poput biotehnologije i genske tehnike, također mogu upotrijebiti teroristi – s globalnim posljedicama. Te su natuknice dovoljne da pokažemo kako je suvremena globalizacija započela globalizacijom straha i užasa.

To, kao što znamo, vrijedi i za ekološki aspekt globalizacije; ekonomsko i industrijsko nerazumno iskorištavanje Zemlje, zraka i vode stvara zastrašujuće vizije. U tom smislu globalizacija znači pljačkanje našeg planeta.

Dugačka je lista užasa koji su povezani s globalizacijom ili su njezina posljedica. U vrtlog globalizacije zbiljski ili poput utvara dospijevaju i bolesti. AIDS je svijet pretvorio u globalnu zajednicu zaraze. I prenaseljenost je jedan od zastrašujućih aspekata globalizacije.

U užem smislu, tome se pridružuju i ekonomski i tehnički procesi globalizacije koji tu umreženost još više zgušnjavaju – gospodarski, kulturno, turistički, znanstveno, tehnički i komunikacijski. Prema definiciji OESS-a, globalizacija gospodarstva proces je u kojem tržišta i proizvodnja različitih zemalja uslijed prekograničnog prometa roba, usluga, radne snage, kretanja kapitala i tehnologije sve više ovise jedni o drugima. S globalizacijom trijumfira kapitalizam, koji je nakon sloma Istočnog bloka postao prevladavajući model gospodarstva. Unatoč postojećim političkim i religioznim razlikama, gospodarski i tehnički oblici se ujednačavaju, no na različitim razinama razvoja. Ima i suprotnih pokreta koji su, međutim, i dalje upućeni na kapital i zapadnu tehniku. Deregulacija finansijskih tržišta tako uništava cijela nacionalna gospodarstva. Koncerni koji djeluju globalno lišavaju moći lokalnu i le-

gitimnu politiku. Tok kapitala poput pravih rijeka prelazi granice i ne samo u prenesenom značenju negdje izaziva poplave i divlju vegetaciju, a drugdje isušivanje i suše. Sve zajedno doima se prirodnom katastrofom globalnih razmjera, ali prouzročio ju je čovjek, iako neplanirano. Pritom se s pomoću provjerenih strategija maksimalizacije dobiti sve odvija uz pomoć tehnike i računice. Pojedinačno gledano, procesi su racionalni, ali – sagledani u cijelosti – nerazumni. Pobrinuli smo se i za javnost. Pomoću globalne informacijske tehnologije bilo gdje na svijetu možemo znati što se događa u preostalom dijelu svijeta.

U modernu globalizaciju spada i velika mjera samoreferencijalnosti i samotransparentnosti. Sve je to nekako od uvijek bilo povezano. Ali prije su se procesi odvijali sudiionicima iza leđa. Samoopažanje umreženosti, koje varira između euforije i hysterije, danas je dio suvremene globalizacije. Ona, kao prvo, znači umrežavanje po sebi i, kao drugo, umrežavanje o kojem se zna ili, još bolje, za koje se zna – jer se, eto, ne zna točno već se samo općenito zna koliko je sve međusobno povezano. Suvremena globalizacija je autoreferencijalna i u pogledu komunikacijskih tehnika odvija se u realnom vremenu.

No globalizacija nije samo utjelovljenje loših vijesti koje kruže globusom. Tu su, nasreću, i zajednice za globalnu suradnju. Ne možemo poricati učinke širenja suvremenih prirodnih znanosti, medicine i tehnike koje olakšavaju i štite život. Tu su globalna institucija OUN-a i mreža međudržavnih i naddržavnih organizacija i sporazuma za sprečavanje nasilja i rata, koje OUN upotpunjavaju i konkuriraju

mu. Etablirala se svjetska javnost, tiranski režimi moraju osjetiti da su promatrani i pod pritiskom legitimnosti. Iako se propisno ne kažnjava, kršenje ljudskih prava ne ostaje neprimijećeno i dovodi do prosvjeda. Upravo se ustrojava Međunarodni sud pravde. Osnažuje i pokret kritičara globalizacije koji se savršeno koriste informatičkim i mobilizacijskim tehnologijama razgranatim diljem svijeta.